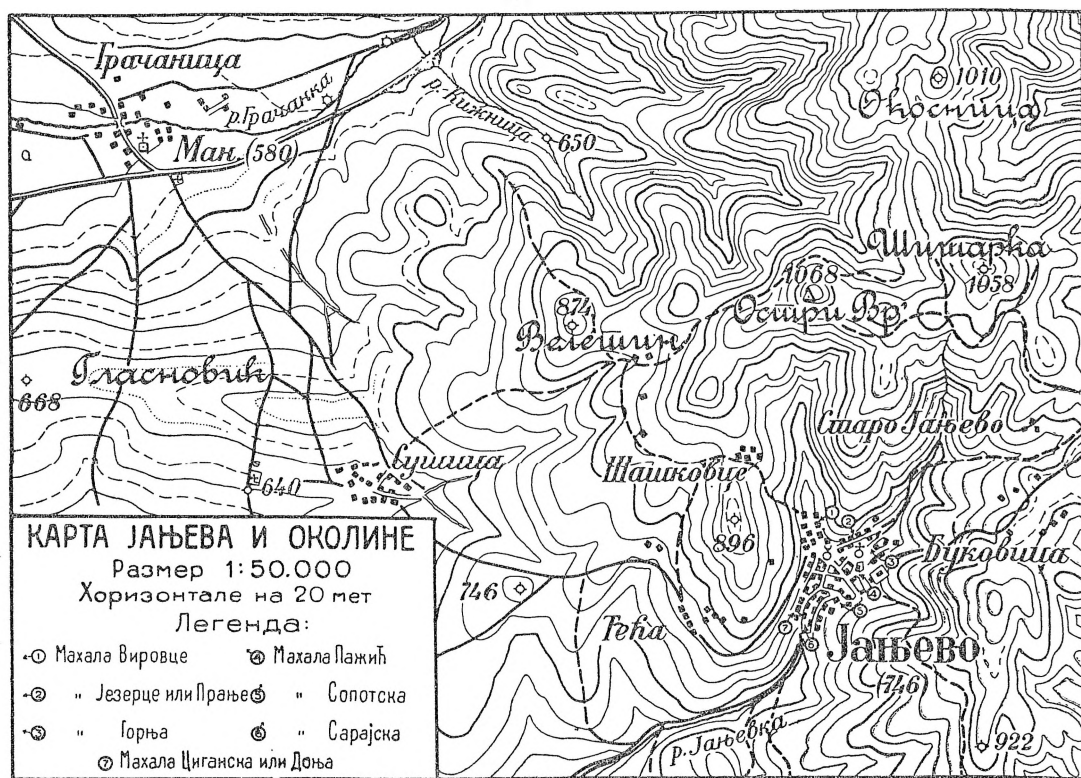

ЈАЊЕВО

АНТРОПОГЕОГРАФСКА ИСПИТИВАЊА

Положај. — Јањево је варошица на источном планинском ободу Косова Поља. Лежи у уској и дубокој долини реке Јањевке. Куће су му већим делом на левој, блажијој долинској страни.

Сл. 1. — Географски положај Јањева.

Варошица лежи на флишном земљишту, али њену непосредну околину, сем јужне стране, покривају еруптивне стене, које су избиле кроз флишне слојеве. Првобитна еруптивна маса заузима велико пространство и пружа се највећим делом северно од Јањева све до реке Грачанке, па нешто и преко ње, на њеној десној страни (Крпе). То је старија, серпентинска маса, јурске старости, која је на многим местима раскомадана млаћим, миоценским трахитским (андезитским) ерупцијама. Трахитског су састава брда Црни Камен, Шишарка, па и сам Велетин над Јањевом. Рудне жице су поглавито везане

за ову другу ерупцију и јављају се у андезиту и на његову контакту са серпентином. За њих је углавном било везано средњевековно рударство Јањева. Главне су руде сребровити и златоносни пирит, галенит и свалерит.¹

Јањево је сада у саобраћајном погледу варошица забаченог положаја. У средњем веку је *скадарско-призренски* (зетски) пут, пресецајући Косово, избијао на Јањево и одатле водио у Ново Брдо и даље на исток. Али је овај пут водио преко Јањева и Новог Брда зато што су то тада била чувена рударска места, а Ново Брдо је уз то било и велики трговински центар. Чим је крајем 17 века престало рударство у овим местима, саобраћај је напустио овај тешко пролазан планински крај и скренуо другим погоднијим правцима.² Ипак Јањево није много удаљено од важне уздужне саобраћајне линије, која са северозапада и севера Балканског Полуострва, преко Косова, води у Повардарје и на егејско приморје. Оно је од те уздужне комуникације удаљено свега за десетак километара. А још на крајој му је даљини доскорашњи важан пут Приштина—Гњилане. Свакако да је, поред довитљивости његова становништва, и ова близина комуникационе линије била важан узрок, што се ова варошица одржала досад, иако су јој још пре два и по века престали услови за опстанак.

Постанак и прошлост. — Биће да је на садашњем месту Јањева још и у римско доба, а можда и раније, била каква рударска насеобина. Један је Јањевац (Рока Ђибарић); копајући 1932 у својем дворишту, поред једног гвозденог ланца и других ствари, које су се распале, нашао у земљи и једну повећу пљоску (чутурицу, буклију) од олова са дршкама и постољем, која на обема странама има лепе рељефне и симетричне слике.³ У Јањеву су нађени и римски споменици, од којих је један узидан у зграду основне школе; а има и споменика на латинском језику, из 14 и 15 века.

Данашње је Јањево сигурно постало при отварању рудника за наше средњевековне владавине при крају 13 века. Ранија насеобина вероватно је расељена за време варварских најезда. Најстарији помен ове рударске колоније имамо из 1303 године, у једном писму папе Бенедикта IX барском надбискупу Марину, где се уз остале католичке парохије у Србији: у Брскову, Руднику, Рогозни и Трепчи, наводи и парохија *Грачанице* („Grazaniza“).⁴ Помињање ове рударске колоније под именом Грачанице свакако је дошло отуда, што су куће њених првих колониста биле близу села Грачанице, око ушћа Кижнице у Грачанку, где је био главни део јањевских рудника,⁵ а не на садашњем месту, у Јањеву, где су премештене нешто доцније. 1328 г. ова колонија има и свога католичког пароха⁶, а 1346 г., у једном писму папе Климентија VI Стефану Душану о которским дијецезанским црквама, поред Призрена, Новог Брда, Трепче и других места, помиње се и Јањево („Janjeva“).⁷ У даљем излагању видећемо да је ову католичку парохију састављало углавном дубровачко становништво, јер се овде дубровачка колонија јасно помиње у 15 и 16 веку. Јањево се потом све до краја 17 века помиње као рударско место, богато рудом; извештаји католичких мисионара готово редовно говоре о стању католичког становништва у овом месту. Из

¹ Подаци о геолошком саставу изнети су по *Џвијићевим* „Основама“, књ. III, с. 1113 и 1128; по *Косматовој* (F. Kosmat) *Geologie der Zentralen Balkanhalbinsel*, s. 88, 133 и 147; по приказу рада *G. Hiesleitnera*, *Das Bergbauggebiet von Janjevo...* у Гласнику Скоп. научног друштва, књ. VI, с. 225—226 и по приказу рада *R. Hofmann-a*, *Die Burgruine Novo Brdo und Umgebung...* у Геолошким Аналима Балканског Полуострва, књ. V део други, с. 141—142.

² О томе види мој чланак о Гњилану у Гласнику Географског друштва, св. 17, с. 40.

³ На слици је претстављен велики пехар, уз који су се усправила два лава; изнад тог пехара је мали пехар, уз који су се усправиле две птице.

⁴ *Јиречек—Радонић*, Историја Срба, III, с. 108.

⁵ Није можда пука случајност у истоветности имена косе *Гласновика*, која се од Велетина пружа на запад поред Грачанице, и презимена *Гласновића*, највећег и најстаријег рода у Јањеву, који је ту, по предању, од оснивања Јањева.

⁶ *Косић Н. Косић*, Наши нови градови на југу, Београд 1922, с. 131.

⁷ *Јиречек—Радонић*, нав. дело, с. 109.

једног таквог извештаја видимо да је јањевска католичка црква 1671 г. служила за катедралу скопског надбискупа, пошто је катедрала у Скопљу преобраћена у цамију.⁸ Тако и *Ј. Г. Хан* каже да је ово заклоњено планинско место било седиште скопског надбискупа све до 1821 г., када је одатле премештено у Призрен.⁹ У неким ћирилским записима ово се место назива Ђо-гохранимоје или Богоспасноје или Богоспасаемоје мѣсто Иѣнево.¹⁰ Турски географ *Хаџи Калфа* једном нејасно ставља Јањево у некакав косовски кадилук, а код кадилука Мораве међу граничним кадилуцима помиње и кадилук Јањево.¹¹ У извештају Аустријанаца, приликом њихова продирања на Косово 1689 г., под Јањевом се разумева и област од неколико села.¹² Из једне тапије у косовском селу Оклапу, коју као докуменат овога села о куповини сеоског земљишта чува сеоски кмет, видимо да је издата у Јањеву 1162 (1749 г.) и да ју је потписао неки *Јакуј Емин Јањево*, ваљда кадија. Нешто доцније Косово је потпало под власт самозваних *Џинића*.¹³ Иако за све време њихове владавине (до око 1850 г.) није било кадилучке власти у Јањеву и оно са својом околином није претстављало засебну административну целину, народни песник је у песми о боју на Делиграду, опевајући скупљање турске војске да навали на Србију и угуши устанак у њој, унео и сакупљање војске *Малић паше Џинића*, који је уз остале своје мале области покупио и јањевски крај („И покупи све Јањево равно“). За време владавине Џинића Јањево је свакако потпадало под управну власт у Гњилану, јер је око 1857, после њихова смака са власти, било под управом гњиланског мудира.¹⁴ Ускоро је потом враћено под управну власт у Приштину. Сада је оно варошица у срезу грачаничком (Приштина).

Тип. — Постоји предање да је Јањево постало на месту које се сада зове *Старо Јањево* и да је, по једнима, после неке куге, а по другима, после неког покоља, премештено на данашње место. Међутим, све се старине овога места налазе на садашњем месту варошице. Тако су ранија католичка црква и две сада уништене православне цркве, које се помињу у 16 и 17 веку, биле на месту садашњег Јањева. Исто тако су садашња јањевска цамија и кула старије него што народ одређује ово премештање варошице („пре 280 година“). Али као да је ово предање настало поводом скупљања растурих делова варошице у њен главни и највећи део. А можда је од свих тих разбацаних делова онај на Старом Јањеву био највећи после главног дела на садашњем месту.

Јањево, као и нека друга рударска места (Ново Брдо, Кратово, Трепча), било је варош разбијеног типа. Његови су се делови налазили по целом еруптивном масиву на северу и истоку од садашњег Јањева, све до реке Грачанке. Гомиле згуре јањевских рудника налазе се чак под селом Брусом, на дну Грачанкине долине, а поред друма Приштина—Гњилане. На великом је пространству овај друм насипан згуром са тих гомила. Шашковац (одмах изнад Јањева) без сумње је испрва био само један тако одвојен део Јањева, па се, ваљда, због великог пораста издвојио доцније у засебно село, како га видимо из многих записа 17 века.¹⁵

Ако су на скупљање или нестајање разбијених делова Јањева утицали куга или покољ, онда је то могло бити доцније, а не око средине 17 века

⁸ Starine XXV, s. 197.

⁹ *Ј. Г. Хан*, Путовање кроз поречину Дрина и Вардара, превод Мих. Илића, Београд 1876, страна 549.

¹⁰ *Љ. Стојановић*, Записи и натписи, бр. 547. 1081, 6536 и 6585.

¹¹ Споменик XVIII, с. 59.

¹² Die freiwillige Theilnahme, Wien 1854, s. 147.

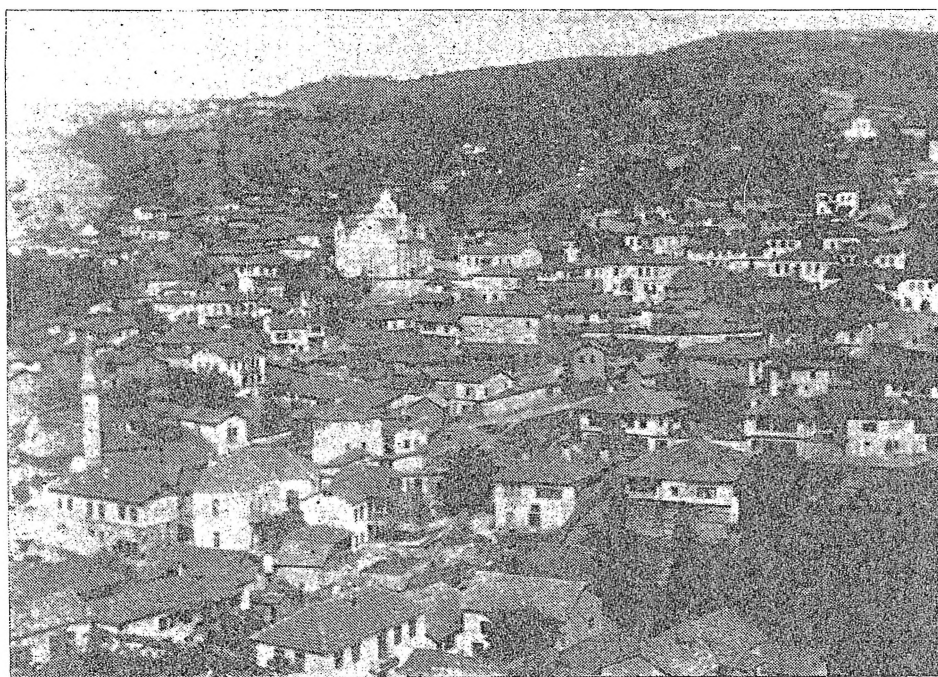
¹³ Види мој чланак о Гњилану, на нав. месту, с. 39.

¹⁴ Види моју белешку „На чијим је развалинама подигнута садашња римокатоличка црква у Јањеву?“ у Гласнику Скопског научног друштва. књ. XII, стр. 264. То се види и из тога што се порез из Јањева у то време носио у Гњилане. *J. G. Hahn*, Reise von Belgrad nach Salonik, Wien 1868, s. 137. А до скоро је било људи, који су памтили, кад је Јањево потпадало под управу гњиланске власти.

¹⁵ *Љ. Стојановић*, Зап. и натп. бр. 1129, 1156, 1471, 6648, 5850, 7022, 7024 и 10192.

(„пре 280 година“), како мисле Јањевци. Куга је у суседству, у Горњој Морави и горњоморавској католичкој жупи Црној Гори, морила 1671 год.,¹⁶ а покољ, ако га је било, могао је бити 1690, при отступању аустријске војске по поразу код Качаника.

Око Јањева и сада има неколико малих насеља. Али док се нека и у непосредној близини варошице, као Буковица, Шашковце и Тећа рачунају сада као засебна села, дотле још има неколико групица кућа, међу којима су неке врло удаљене, које нити чине засебна села, нити као засеоци или разбијене махале потпадају под друга села, већ директно улазе у административни састав саме варошице. Тако има 1 кућа у Старом Јањеву, 1 на

Сл. 2. — Јањево, поглед на варошицу.

месту Калуце, 1 у Жљебићу, 4 на Шишарки, 1 у Каурској Ливади и 10 кућа на Окосници. Ове куће имају појединци или на своме или на црквеном имању.

Јањево је и по положају и по изгледу и по тесним, кривим и стрмим улицама слично Кратову.¹⁷ Али док Кратово, уз основни турско-источњачки тип, по старим каменим мостовима и кулама има и изглед средње-вековне вароши, Јањево нема тога или управо то је код њега слабо изражено. Оно има само једну камену кулу из ранијих времена. Ради јасније претставе о типу Јањева послужимо се описом једнога песника и новинара:

„После запуштености и пустоши, после очајног камењара.... одједном као оаза у пустињи, свеже пријатно зеленило воћњака и винограда јањевских, мала речица између брда и на њој, између тих брда голих и љубичастих, велика варошица са лепом црквом, сплетом малих улица, занимљивих кућа које су, и са једне и са друге стране речице, почеле да се пењу уз брда која им затварају видик скоро са свију страна, тако да је Јањево као у неком левку.

„А кад уђете у Јањево, имате скоро материјалну импресију да сте у неком новом и необичном свету, у свету чији се континуитет није прекидао,

¹⁶ Starine XXV, s. 197.

¹⁷ Види: Кратово од *Тод. Ђорђевића* у „Прилозима за познавање наших градова“, Посебна издања Географског друштва, св. 11. Београд 1931, с. 20 и 21.

него се, дан по дан, без катастрофалних потреса, тихо, мирно, садашњост везивала за прошлост, живело колико од себе, толико и од ње, и где се од нових и старих елемената најзад створио један такав амалгам, који вас својом чврстином неизбежно потсећа на стару шљаку поред пута¹⁸.

Варошица се дели на 7 махала (в. скицу Јањева). Чаршија је у средини, по дну Јањевкине долине, поред џамије.

Кућа. — У Јањеvu су готово све куће налик једна на другу. Већином су куће на спрат, са чардаком, типа турско-византиског. Грађене су од ћерпича или од чатме, ређе од камена. Или су пак зидови приземља од камена, а спрат од ћерпича или чатме. Покривене су ћерамидом.

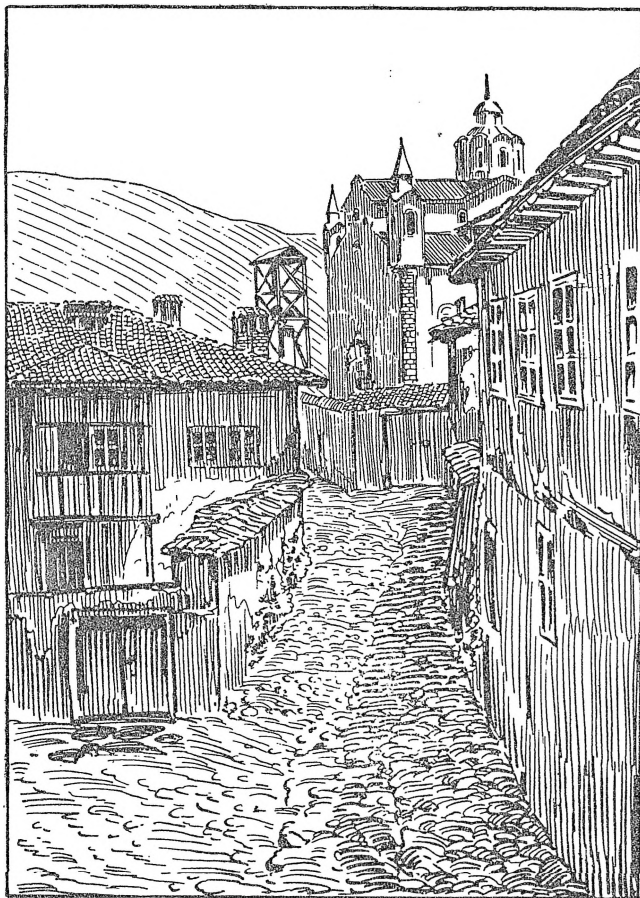
Приземне куће имају обично два одељења: кухињу („кућу“) и собу, јер су то куће инокосних и сиромашних породица. Куће на спрат имају у приземљу најчешће по два одељења: „кућу“ и собу („избу“) за зимницу и оставу. Код неких је у приземљу још једно одељење, а оно служи за шталу. На спрату су обично две собе, одвојене ходником („ђезентијом“). У собама на спрату се спава и у њима се, нарочито у једној, примају гости. Зими се у овим собама и тка, а лети је разбој у приземним одељењима. Онима, који се занимају прстенциством, једно одељење у приземљу служи за ливницу и једно, у приземљу или на спрату, за радионицу.

Муслимани имају одвојену зградицу за примање гостију, „одају“ или „селамл'к“.

Већином су куће повучене у двориште, али има кућа на улици, и то са прозорима према улици. Кад кућа није на улици, онда је двориште од улице преграђено зидом од ћерпича, чатме или камена.

Код земљорадничких и сточарских породица има и други зграда у дворишту потребних за њихово занимање.

Привредне прилике. — Јањево је, поменули смо, постало и до 17 века развијало се као рударско место, те је у њему дакле рударство било главна привреда и главно занимање његова становништва. Јањевски је рудник, исто као и новобрдски, надалеко био чувен не само код нас, него и у страном свету.¹⁹ Поред рударства било је и трговине. Ту се помињу дубровачки трговци у 15 веку,²⁰ а било их је можда и раније. По турском освојењу продужио се рударски рад у јањевским рудницама. У једном турском ру-

Сл. 3. — Црквена улица у Јањеvu.

¹⁸ Ж. Милићевић, Од Охрида до Санџака, Београд 1928, с. 72.

¹⁹ Јиречек—Радоњић, нав. дело, II, с. 42.

²⁰ К. Јиречек, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Prag 1879, s. 57.

дарском закону из 943 (1536) године Јањево је међу првим рударским местима за које је он био прописан.²¹ У почетку 17 века католичка је црква у Јањеву била врло богата посуђем и другим стварима од сребра, свиленим и срменим плаштаницама и већим бројем ћилимова. Нешто је пре тога имала и 4 звона на звонари, која су тада сакривена да их Турци не отму.²² Значи да је становништво ове варошице било богато, па је богато и обдаривало своју цркву тако скупоченим стварима. У једном извештају из 1671 налазимо да су половину сребрне руде из јањевског рудника „вадили“ Турци,²³ што ће значити да је половину извађене руде узимала држава. Али је раја у рударским хасовима била или бар требала да буде ослобођена данака, како се то разабире из једног рђаво стилизованог члана у једном турском рударском закону,²⁴ па је она могла да у привредном погледу стоји врло добро.

После повлачења аустриске војске 1690 године јањевски су рудници престали радити. Задуго је после тога католичка парохија овога места и бројно и материјално стајала врло бедно. И православно се становништво почело иселјавати, и у другој половини 18 века се оно потпуно иселило. По престанку рударства су и муслимани почели напуштати Јањево, а било их је прилично много.

Али се заостало становништво морало прилагођавати новим приликама. Оно је било вично топљењу руде и метала и имало алате за то, па кад се већ престало с рударством, оно се латило једног сличног занимања — ливења ситних стварчица од бронзе („пиринча“) за украс или какве домаће потребе. Неки то због израде сличних предмета називају кујунџиством, али по самом начину рада, по ливењу, оно се разликује од кујунџиства. Овај свој рад Јањевци најчешће називају *прстенџиством*.

Године 1906 у Јањеву се око 50 лица бавило тим занатом (само израдом),²⁵ а око 250 њих продајом израђевина. Зато С. Тројановић каже да се за ово место може с правом рећи да је једна велика прстенџиница. Ту се израђују: прстење, гривне, кафене кашичице, црквена и домаћа кандила, дугмад, крстови и крстићи, минђуше, пафте и друге сличне ствари.

Јањевци су своју робу разносили по Старој Србији и Македонији, Северној Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Бугарској и Тракији. Затим су ишли у Румунију, а по каткад и у Русију до Одесе, Кијева и Харкова. С. Тројановић је 1902 г. једног јањевског прстенџију видео чак у Москви.²⁶ Јањевци су своју робу продавали на панађурима и пазарним данима по варошима поменутих области и земаља, на вашарима сеоских цркава и иначе по селима.

Иако су ове јањевске израђевине још око средине прошлога века почели потискивати савршенији и јефтинији европски фабрикати, како на северу, тако и на југу Балканског Полуострва,²⁷ Јањевци су се ипак умели домагати било израдом новијих и финијих израђевина, као што су око 1870 године почели да израђују неке ситнице, као прстење, гривне и минђуше од паквона; а нешто доцније почели су резати и иконице од седефа,²⁸ па су чак и ку-

²¹ F. Spaḥo, Turski rudarski zakoni. Гласник Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини, XXV, страна 166.

²² Starine XX, s. 122.

²³ Starine XXV, s. 197.

²⁴ F. Spaḥo, нав. дело, с. 163. У оближњој католичкој жупи Црној Гори становништво није плаћало данак у 16 веку. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv XXIII, str. 339. Црна Гора је била такође рударска колонија.

²⁵ С. Тројановић, Јањево и његове прстенџије. Српски књижевни гласник, књ. XVII (1906 г.), стр. 107.

²⁶ На истом месту, стр. 108. — Јањевци су и данас ишли у удаљене земље. Из једног записа из 1657 г. на зиду у препрати манастира Грачанице видимо да се из Москве вратио неки Исаија Јањевац Љуб. Шојановић, нав. дело бр. 6899.

²⁷ J. G. Hahn, Reise von Belgrad..., s. 136.

²⁸ С. Тројановић, нав. дело, с. 107.

повне ствари, као вештачко цвеће, ђинђуве, разне игле и друге ситнице почели препродавати по селима и паланкама.²⁹

Прстенциство у Јањеву, које је почело и раније опадати, после ослобођења је у наглom опадању једно стога, што све јаче продиру сличне фабричне израђевине и друго, што им се због рђавих или несређених политичких прилика између појединих балканских држава отежава или забрањује путовање у њих. Стога сада има само око 20 кућа које се баве овим занатом (израдом), а из неких 50 кућа мушкарци иду по нашој и другим балканским државама и продају ове израђевине. Има и трговаца из Јањева, који откупљују прстенциску робу од мајстора, па најмљују своје суграђане, које са том робом шаљу на гурбет, да сав вишак од процењене вредности узму за себе; ако полазе на далек пут, ови им трговци дају и путни трошак.

У почетку овога века је забележено да су Јањевци уопште доброга стања.³⁰ То је добро стање дошло углавном од израде и продаје ових прстенциских производа; али је Јањево све до 1924 године имало и врло добре винограде, који су захватили долину реке Јањевке око варошице, а простирали се делом и изван ње. Ови су виногради доносили велику корист, јер су они снабдевали грођем и вином блиска села и вароши, пошто других винограда за последње турско време готово и није било на Косову и у Морави (гњиланској). Сада се труде да винограде, које им је поменуте (1924) године уништила филоксера, обнове американском лозом, па су добрим делом и успели у томе.

Чистом се земљорадњом раније ретко ко бавио. Нешто пре 1858 год., кад су европски фабрикти почели потискивати јањевске израђевине и кад се мислило да ће бити потпуно потиснуте, католички жупник овога места почео је упућивати своје грађане на обрађивање земље, па је порадио и успео код турских општинара овога места да се један велики пашњак испред клисуре, с једне и с друге стране, издели сиротињи за њиве.³¹ Али и до недавно обрађивањем њива бавило се само око 40 кућа. Сада су пак, због сталног опадања њихова прстенциства, многи купили по коју њиву по суседним атарима, а неки су или на јањевским или на оближњим атарима добили од државе по који комад утрине, те сада готово свака кућа има и обрађује по мало земље.

Гајења стоке је у Јањеву било и раније, али је оно појачано после ослобођења. Сада има око 50 кућа које се баве овим занимањем. Имају обично по 50—100 оваца и по неколико крава. Станови су им на Големом Лазу, Шишарки и Окосници. Највећу корист имају од продаје млека у Јањеву и Приштини.

Свакако у вези са старим рударством у Јањеву се развило и до данас очувало коларство.³² Њиме се бави око 30 кућа. Израђују се само точкови с паоцима и осовине. Своје израђевине продају на трговима у Јањеву, Приштини и Липљану, а и по околним селима. Дрво за своје израђевине добијају у јањевским шумама, од којих су најбоље оне на Црном Камену или Мечкиној Рупи, и из шума великог јањевског рода Гласновића.

У вези са старим рударством је свакако поникло и ђумурциство, којим су се до пре 70 година бавиле неке јањевске куће; сада се њиме баве само јањевски Цигани.

Зидарством, по околним селима, баве се одрасли мушкарци из 5 јањевских кућа.

²⁹ На истом месту, с. 109. — Иако су јањевске израђевине просте, оне се по својим орнаментима одликују од туђих радова. Јањевске је радове С. Тројановић налазио у Црној Гори, у Софијском музеју, па чак и у Московском музеју Дашков—Румјанцева.

³⁰ Б. Нушић, Косово, опис земље и народа, св. II, Нови Сад 1903, с. 53.

³¹ J. G. Hahn, Reise von Belgrad..., s. 136—137.

³² Кола су била потребна за преношење руде од рудника до перионица и ливница. Исто је тако развијено коларство и у оближњој католичкој жупи Црној Гори.

У сиромашнијим кућама раде и жене, а у некима, без домаћина, жене и издржавају куће. Рад им се састоји у ткању платна приштинским трговцима, који им за то дају свој памук и плаћају према изаткованој количини. На исти начин и сељацима тку грубља, сељачка платна. Израђују и рубље, чарапе, а нарочито „пачавице“ за димије, и продају у месту и суседним варошима, па чак и у Скопљу.

Све се ово о занимању тиче католичког становништва. Муслиманско се становништво занима земљорадњом.³³ Муслимански Цигани раде на земљорадњи као наполичари и надничари, а поред поменутих ђумурџија, једна се кућа бави и коваштвом.

Али сви напред изложени занати и занимања, па и прстенциство и коларство, не обављају се у чаршији или махалским радњама, него код кућа, у пољу и у шуми. А Јањево има и своју чаршију. У њој су у почетку овог века била 43 дућана и снабдевена је била, како Нушић каже, свима потребама.³⁴ Јањевска чаршија сада, заједно са махалским радњама (бакалским), поред 6 манифактурско-колонијално-бакалских радњи и 4 кафане, има 31 занатлиску радњу и то: 2 пекарске, 4 касапске, 2 ковачке, 3 поткивачке, 2 самарџиске, 3 качарске, 2 тенеџеџиске, 8 дрводељско-столарских, 2 обућарске, 2 берберске и 1 кројачку.

Изузев берберске радње, које су у рукама муслимана, пекарске, које обављају скорашњи досељеници Арбанаси из Хаса (призренског) и 1 ковачку радњу, коју обвљају Цигани (другу обавља католик из Јањева) све су остале радње у рукама самих Јањеваца католика. За време Турака била је и једна пушкарска радња. Обављао ју је католик из Јањева, али је сад напуштена, пошто више нема много оружја у народу као за турске владавине.

Занати су у Јањеву били наследни. Свако је подучавао своју децу у свом занату: шегрти се из других кућа нису узимали.

Најзад треба изнети да Јањевци као обични радници одлазе и у Америку и да и сада има тамо доста Јањеваца, па међу њима и два муслиманина.

Становништво. — Изнели смо да се ова рударска насеобина прво под именом Гразанице, а потом под садашњим именом, помиње као католичка парохија још од прве половине 14 века. Видели смо да се у Јањеву у 15 веку помињу дубровачки трговци, а траг тих Дубровчана се очувао и на једној нађеној каменој плочи у Јањеву. На њој је натпис на латинском језику, а потиче из 1425 г. Ту се помиње PLEBANUS STEPHANUS MARCI,³⁵ што ће свакако бити неко од дубровачког рода *Плебановића* у Јањеву од којих се једно лице (Мато Плебановић) помиње 1560 г.³⁶ Можда је Дубровчана у Јањеву било још од његова оснивања, а можда је исто тако још од његова оснивања било у њему и Саса, познатих рудара средњовековне Србије. На њихов траг нас упућује име садашњег села Шашковца, изнад Јањева. А судећи по готском натпису на једном од звона на звонари јањевске цркве, мислимо да ће и оно бити траг тих старих рудара Саса. Натпис је из 1368.³⁷ Ако је стварно било Саса у овом месту, онда не знамо шта је било с њима доцније. У 17 веку видимо Шашковац не само као село са православним живљем и православном ћелијом, него и као село које православни највиши црквени великодостојници похађају.³⁸ У другој половини 18 века ту су досељени Арбанаси из Северне Арбаније и оно је сада арбанашко муслиманско село.

³³ Прстенџиског је занимања било и код муслиманског становништва (код Биклића) до пре стотину година. Последњи прстенџија из рода Биклића био је Ајдин Незировић.

³⁴ Б. Нушић, нав. дело, с. 51 и 53.

³⁵ И. Јасћребов, Податци за историју српске цркве, Београд 1879, с. 64

³⁶ Ј. Тадић, Дубровчани у Јужној Србији у XVI столећу. Гласник Скопског научног друштва књ. VII—VIII, стр. 200.

³⁷ И. Јасћребов, Податци..., с. 61. Ово је звоно једно од оних, која су при грађењу нове цркве (1856—1858) ископана из земље, а помињу се као сакривена 1671 године.

³⁸ Љ. Стојановић, нав. дело бр. 1156, 1471, 6648, 6850, 7022 и 7024.

Рад и зарада у богатим јањевским рудницима, поред католика, привукли су у Јањево и православне, а по турском освојењу и муслимане. Тако у 16 и 17 веку имамо више помена православних Срба из Јањева,³⁹ а међу њима и свештених лица, као што су били поп Јован и поп Стефан.⁴⁰ Православни су у то време имали у Јањеву две цркве. Године 1548 се у Плаканичкој Махали овога места помиње православна црква архистратига Михаила и Гаврила,⁴¹ а из 1581 године нам се очувао помен о другој православној цркви у овом месту, у Махали Сопотској, о цркви Благовештења Пресвете Богородице.⁴² У 17 веку се двапут (1610 и 1671) помиње католичка црква овог места и то под именом цркве св. Николе.⁴³ Других католичких цркава није било, јер видимо из једног извештаја скопског надбискупа папи 1756 да се у Јањеву и једина (католичка) црква распада.⁴⁴

Да је у то време било више православног но католичког становништва потврђује нам извештај католичког барског надбискупа *Марина Биџија* из 1610 г. који каже да ова варош има 120 кућа „Латина“, 200 кућа „шизматика“ и 180 кућа Турака.⁴⁵ Дубровачки посланик у Цариграду, *Матјеја Гундулић*, 1674 године, такође вели да су у овом месту православни у већем броју.⁴⁶

И муслимана је дакле било много у почетку 17 века, мало мање но православних. На јањевској џамији нема никаква натписа, те се само по њену имену (Фатих Султан Мехмед Џамиси) може рећи да потиче из доба султана Мехмеда Освајача (1451—1481), а то би значило да је још у то доба било Турака, односно муслимана, у овом месту. Из 890 (1481) године, како је на лепу у зиду урезано, потиче текија шеиха *Исак бабе* у селу Тећи, близу Јањева. Пре настањивања мухацира на том месту текија је била јањевска. Једини прави турски род *Сјахијовића* у Јањеву, по свом предању, потиче из нешто каснијега доба, из доба султана Сулејмана Законодавца (1520—1566).

Али се при крају 17 и у почетку 18 века морао јако смањити број јањевског становништва. Јањевски рудници су престали радити после повлачења аустријске војске 1690 године, па се зато становништво исељавало. А можда се великим делом иселило за сеобе 1690 г. Можда је чак јањевско становништво настрадало при том аустријском повлачењу, те причање Јањеваца о покољу, који они стављају нешто раније, није без основе. Тек и поред нових католичких досељеника, католичко је становништво овде за 250 година (од 1610—1858) имало прираштај од свега 30 кућа.⁴⁷ Око средине 18 века мора да је католичка парохија овога места и бројно и материјално стајала врло бедно, када је, као што смо видели, могла допустити да јој се и једина црква распада. Успела је да је обнови тек шездесетих година прошлога века.

Упоредо с католицима расељавали су се и православни, а и муслимани, пошто су са престанком рударства престали главни услови за опстанак. Али

³⁹ На и. м. бр. 6247, 6407, 6765, 6899; Споменик 49, стр. 35.

⁴⁰ На и. м. бр. 1023, 6432 и 10142.

⁴¹ На и. м. бр. 547.

⁴² На и. м. бр. 754. — У Плаканичкој Махали је била „плаканица“, перионица руде, јер из турских рударских закона 16 века видимо да се овим нашим термином звало место и справа за прање руде (Ф. Сраћо, нав. дело, стр. 164 и 167). Сад се ова махала зове *Прање* зато, како кажу, што ту жене перу рубље; али ће бити да се реч прање испрва употребљавала као синоним за реч плаканица, па јој се временом, по престанку рударства, заборавило прво значење. Ова се махала зове сада још и *Језерце*, свакако по неком ранијем вештачком језерцу на Јањевки, где се прикупљала вода за прање руде, пошто је речича врло слаба. Иначе се не зна откуда то име овој махали. Сопотска Махала и сада се зове истим именом.

⁴³ *Starine* XX, s. 122 и XXV s. 197.

⁴⁴ Гласник Скопског научног друштва књ. I, св. 2, стр. 332—333.

⁴⁵ *Starine* XX, 122.

⁴⁶ Споменик LXVII, стр. 174.

⁴⁷ Као што је изнето, 1610 године је у овом месту било 120 католичких кућа, а 1858 г. *J. G. Hahn* у навођеном делу каже да има 150 католичких кућа.

док је католика и муслимана ипак доста заостало, православни се у другој половини 18 века потпуно губе из Јањева. По предању у Грачаници, ђак Риста Призренац, који је ту дошао 1759 године и за кога се вели да је од Арбанаса спасао грачанички манастир, оженио се ћерком неког хаџи Јована из Јањева,⁴⁸ али то ће бити последњи остаци православног становништва овог „богохрањеног“ и „богоспасајеног“ места. И њих је ускоро нестало.

Садашње је становништво Јањева по вери католичко, а малим делом и исламске вероисповести. Католици су *сви* српскохрватског, а муслимани, изузев Цигане, турског језика. У етничком погледу јањевско становништво претставља велику разноврсност и мешавицу. Католици су највећим делом нашег, југословенског порекла, али док су преци неких родова досељени из наших

Сл. 4. — Римокатоличка црква у Јањеву.

западних крајева, дотле има и таквих, чије се порекло зна из околине Јањева и чији су преци свакојако били православни. Међу овим католичким становништвом има чак родова и арбанашког порекла. Муслимани турскога језика су само малим делом Турци; и код њих је већи део нашега порекла.

Католичко становништво овога места је вероватно све до 17 века било већином по својој старини из Дубровника, или боље, са територије Дубровачке Републике.⁴⁹ Данас је оно по својој старини врло разноврсно. Али и сада има родова дубровачког порекла.

Од Дубровника су: *Гласновићи* (око 80 кућа). Ово је не само највећи него и најстарији род ове варошице. — *Маџукићи* (17 к.) такође су од Дубровника, а *Чифић-Колићи* (2 к.) знају само да су из Далмације. — Ово су најстарији родови у Јањеву. Остали су се доцније досељавали, за турске владавине, највише током 18 столећа.

Дубровачког су порекла још *Ћибарићи* (око 40 к.) који су у Јањево досељени из Скопља; затим *Маџићи* (2 к.) и *Ивановићи* (Магаревићи) (1 к.), који су се доселили из Кратова.

Бркићи (око 20 кућа) се такође сада сматрају за Дубровчане. — Риста Николић је међутим забележио да су они из Широког Бријега у Херцеговини.⁵⁰ За њих се зна да су овде „доцкан“ досељени.

⁴⁸ М. В. Веселиновић, Поглед кроз Косово. Из „Годишњице Николе Чупића“, књ. XIV, Београд 1895, стр. 28.

⁴⁹ Дубровачки трговци у местима Јужне Србије били су већином из селâ Дубровачке Републике, а мање из самога Дубровника. *Ј. Тадић*, нав. дело, стр. 200.

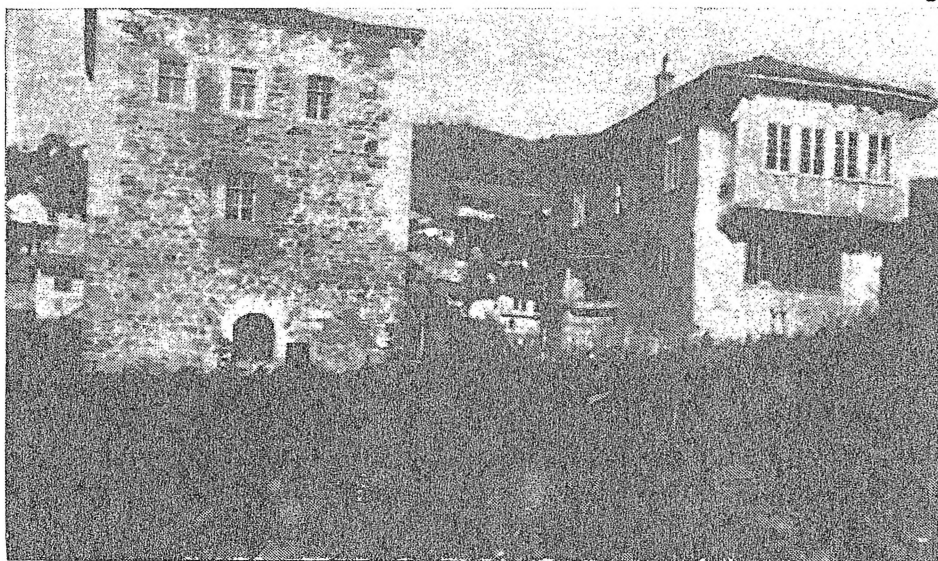
⁵⁰ Насеља српских земаља књ. VIII, стр. 172.

Из Грачанице у Босни: *Ивановићи* (око 35 к.).

Малени родови: *Починкови*, *Гргићи*, *Крљуг*, *Ајџићи* и *Лукићи* порекла су далматинског и босанског, јер су досељени из католичке жупе Црне Горе (Летничке Жупе, на северној падини Скопске Црне Горе), где живи становништво пореклом из Босне и Далмације.⁵¹

За друге се мање родове зна да су дошли из оближњих вароши или крајева, али им се не зна даље порекло. То су: *Мишровићи* (5 к.) из Пећи, *Гечовићи* (12 к.) из Качаника и *Брајсовчани* (4 к.) из села Брасаљца (новобрдски крај).⁵²

Из ближе јањевске околине: *Ђурићи* (11 к.). Овај је род одавна у Јањевоу „од Фета“, само се зна да је ту досељен из неког оближњег села, те

Сл. 5. — Кула и некадашњи „сарај“ у Јањевоу.

се мисли да су му преци некада били у православљу. — *Крстићи* (1 кућа) су исти род са православним Ђорговићима у селу Лабљану. Њихов је предак Марко пре 90 година, бавећи се као слуга у Јањевоу, прешао у католичку веру заједно са женом Ристеном и синовима Крстом и Станисавом, који су тада били деца.

Из Северне Арбаније: *Мазрек* или *Голомејићи* (око 50 к.). Знају да су им преци досељени из области Мазрека у Северној Арбанији. Ово презиме Мазрек, односно Massarecho у талијанском писању, сусрећемо око средине 17 века у имену једног свештеника у католичкој жупи Црној Гори.⁵³ Скопски надбискуп *Матија Мазрек* (1758—1812) рођен је у Јањевоу 1726 године.⁵⁴ Биће да је овај род постао од неке куће чије је чланове, као своје укућане, довео овамо неки свештеник арбанашког порекла. *Беришићи* (око 40 к.) такође су досељени из Северне Арбаније, из области фиса Бериша, и арбанашког су порекла. Арбанашког су порекла још и *Иљини* (2 к.) досељени из Скадра.

Родићи (16 к.) су у Јањево дошли из Муовљана (призренског), а порекла су арбанашког. Памти се да су до пре 60 година њихови преци говорили у кући арбанашки.

⁵¹ А *Урошевић*, Горња Морава и Изморник, Насеља и порекло становништва, књ. 28, стр. 76, 191, 192.

⁵² Брасаљце (Braisalzo) се 1655 године помиње као село у коме има католика (Starine XXV, s. 193). — То су вероватно били рударски колонисти, јер је у близини Брасаљца био један део новобрдских рудника („Це'ови“ између Страже, Куретишта и Брасаљца).

⁵³ Starine XXV, s. 194.

⁵⁴ Гласник Скопског научног друштва, књ. I, стр. 333.

Непознатог су порекла *Паљићи* (око 60 к.). Спадају међу старе јањевске родове. О свом пореклу знају три верзије. По једној су из Дубровника, по другој, која се ослања на корен њихова презимена, — из Северне Арбаније, а по трећој — из суседног села Сушице.

Од муслиманског становништва турског језика Турци су само *Сјахијовићи* или *Шамлије* (6 к.), који су досељени у доба султана Сулејмана Законодавца, из „Шама“ (Сирије). Остали су родови постали од поисламљених Јањеваца. Само као да и сами њихови потомци не знају јесу ли ти њихови преци, који су прешли у ислам, били католици или православни. Ти су родови: *Биклићи* (16 к.), *Незир Кећ* (13 к.) и *Ајдиновићи* (3 к.). Од поисламљивања њихова има 7 појасева, што значи да су у ислам прешли у првој половини 18 столећа.

Цигана муслимана има 32 куће. — Најстарије су куће по досељењу из Гњиланске Мораве, а остале су долазиле из Приштине и Косовске Митровице.

По државном попису од 1931 године Јањево има 501 кућу са 2299 становника. Од тога на католике пада 427 кућа са 1849 становника, на муслимане 70 кућа са 437 становника и на православне (државне и самоуправне чиновнике) 4 куће са 13 становника.

Јањевци су се од средине прошлога века, због слабих и недовољних сретстава за живот, почели исељавати. Обично је та њихова сеоба неодређена. Кад мушкарци на својим путовањима увиде да ће у неком месту имати добар приход од свога или од ког другог занимања, кога се могу латити, задрже се, па кад се увере у корисност задржавања у том месту, дешава се да се и стално настане. Потом доводе своје укућане. На тај се начин иселило: у Америку око 50, у Бугарску око 30, у Северну Србију око 20 и у Румунију око 10 кућа. Уз то, исељених Јањеваца има и по неким нашим варошима, нарочито суседним. Тако у Урошевцу их има 10, у Скопљу 8, у Качанику 1 и у Сарајеву 4 куће.

Од муслимана се по ослобођењу иселило у Турску око 20 кућа.

Културне и друштвене прилике. — Рударска су места у нашим крајевима за турске владавине, поред турских претставника власти, имала и своје кнезове, господаре, у чијим је рукама била рударска власт. Али док код других места налазимо по једног, у Јањево се у једном запису из 1613 године помињу три таква господара одједном. То су били господар Марко Артофилакт, господар Хаџи Мусеја и господар Георгија.⁵⁵ Сем рударства друге су гране привреде у овом месту раније биле слабо развијене. Трговина и занати се нису могли развити у великој мери, него само за потребе варошице и најближе околине, јер је у близини било јачих привредних центара, као у Приштини и Новом Брду. Али се овде, као и у неким рударским местима (нпр. у Кратову),⁵⁶ развијало знатно просветно средиште.

У 16 и 17 в. и православни и католици имају овде своје школе, а можда су их имали и раније. Код православних видимо да су ти учитељи или „даскали“, како се помињу у записима, били у исто време и „писатељи“, управо преписивачи црквених и верских књига. Ту је новобрдском митрополиту исписана једна књига 1550,⁵⁷ а 1620 године се ту писао и један црквени законик.⁵⁸ Први поименични помен имамо о неком *Димитрију даскалу*, који је 1595 године преписао једну проскомидију.⁵⁹ Године 1672 видимо да је умро његов син, учитељ *Хаџи-Лава* (даскалџ Лава хаџџа). Мора да је био одличан преписивач кад писац записа узвикује: „Ох и оуџин за такова сџипсателџ светим и божственим књџгамџ!“⁶⁰

⁵⁵ Љ. *Стојановић*, нав. дело бр. 6536.

⁵⁶ Види Кратово од *Тод. Борђевића*, на пом. месту, стр. 11—16.

⁵⁷ Љ. *Стојановић*, нав. дело бр. 554.

⁵⁸ На и. м. бр. 1081 и 6585.

⁵⁹ На и. м. бр. 6455. — Можда се на њега односи и запис из 16 века у коме се помиње *Добрић писец Димитр Јањевац*. Исто бр. 9377.

⁶⁰ На и. м. бр. 1127 и 1128.

О школи католичког становништва имамо један помен из 1671 год. Те године школа није радила, али се као учитељ у њој помиње јањевски свештеник *Don Vincenzo Matovich*.⁶¹ Тада се у католичким црквама у Србији служба вршила на народном језику,⁶² а за католике Дубровчане у Дубровнику и по дубровачким колонијама у Србији било је у 16 веку чак и ћирилицом штампаних црквених и других књига верске садржине.⁶³ Према томе ће бити да се настава у тој јањевској школи тада изводила на народном језику, само се не зна са којим писменима. Доцније о њој нема помена, а свакако је за дуго није било после велике сеобе, јер смо видели да је јањевска католичка парохија отада па све до средине прошлога века сувише бедно стајала.

Пошто су 1856—1858 године обновили цркву, Јањевци су почели помишљати и на подизање школе. Године 1858 *Ј. Г. Хан* каже да ће се поред цркве у овој варошици подићи и свештеников стан, уз који ће се придати једна дворана за школу. Школу су изгледа и тад имали у некој приватној кући, јер Хан вели да је њом управљао неки Скадранин, али се настава изводила на српском језику.⁶⁴ Тада се у тој школи деца учила писати латиницом, јер се зна да се ћирилица у јањевској школи завела октобра 1866 године,⁶⁵ само је убрзо укинута по бискуповој наредби.⁶⁶ Неки су Јањевци и доцније покушавали да у својој школи заведу ћирилицу, па су 1891 године били у договору са *Сћанојем Рашићем*, учитељем из суседног села Добротина, да им он буде учитељ,⁶⁷ али је то остало без успеха. Било је дакле разумних и национално свесних Јањеваца још пре ослобођења. Они су хтели да се што више изгледе разтике између њих католика и њихових суседа и сународника православне вере. Захваљујући овим људима, у Јањеву се у другој половини прошлога века није могла отворити школа са наставом на туђем (арбанашком) језику, кад су то покушали неки њихови бискупи туђе народности. Штавише, они су тада утицали и на оближњу сељачку католичку жупу Црну Гору да и она такође одбије наставу на туђем језику у својој школи.

Као печалбари многи одрасли Јањевци знају готово све балканске језике. Али то знање језика они користе на својим путовањима или у свом месту само у додиру са људима других народности. Иначе Јањевци међу собом не само у Јањеву него и у туђини говоре само својим, српскохрватским језиком.

Али се код већине ова национална свест састоји само у свесном чувању свога језика. Све до ослобођења Јањева, управо све до нашег уједињења, националнога васпитања у Јањеву није било. Учитељску су дужност најчешће вршили свештеници, те су они били и једини васпитачи. То је васпитање било искључиво верско, а из бојазни да ова католичка оаза не потпадне под утицај околног становништва других вероисповести, оно се стално допуњавало у цркви, у кући, у друштву. Отуда сада код многих Јањеваца појам народности и не постоји, те су они само католици или „Латини“, а њихов језик — „јањевски језик“.

Али борба за живот и опстанак учинила је да су Јањевци врло довитљиви. Јањевац ће се, ако му устреба, испрсити пред православним Србином, лупити у прса и рећи му да он није ништа бољи и већи Србин од њега, а потом му ништа неће сметати да каквога Арбанаса при сусрету освоји као свога саплеменика.

⁶¹ Starine XXV, 197.

⁶² На и. м.

⁶³ *П. Колендић*, Ћирилицом штампане књиге за дубровачке католике из 16 века. — „Политика“ од 11 јануара 1933. — И у 18 в. у јањевској цркви се служило на народном језику, али из књига писаних глагољницом. Из тога се доба сачувао један глагољашки мисал, мисал Урбана VIII, штампан у Риму 1741 год. (Својина је Дон Тадеје Ивановића из Јањева, жупника у К. Митровици).

⁶⁴ *J. G. Hahn*, Reise von Belgrad..., s. 138.

⁶⁵ *Ј. Х. Васиљевић*, Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX в. Београд 1928, с. 393.

⁶⁶ *Б. Нушић*, нав. дело, с. 54.

⁶⁷ *Т. Сћанковић*, Путне белешке по Старој Србији 1891—1898. Београд 1910, с. 93—94.

Но и поред толиких путовања одраслих мушкараца, Јањевци остају врло конзервативни у начину живота. У Јањеву се и данас живи исто онако како се живело пред крај турске владавине, док је начин живота у суседним варошима доста измењен. Њихово је женскиње још повучено и изван мушкога друштва. Оно још не напушта турску ношњу, иако она нагло ишчезава у околним варошима. Јањевци се, осим мештанкама, највише жене у Призрену и Скопљу, али понеко доведе себи жену с пута и чак из Бугарске и Румуније. Но и те жене не само што немају утицаја, него се и оне морају владати, понашати и носити као и остале Јањевке.

Маловарошки је живот овде и сувише изразит. Размирице и свађе врло су честе. При крупнијим заједничким питањима Јањевци се поделе у таборе, а после победиоци задуго гоне своје противнике. Тада је и свештеников утицај слаб над овим иначе ревносним католицима.

Тек у оваквим сукобима огледа се и испољава животна снага Јањеваца; иначе код њих влада дубоко затишје и замрлост. Пошто је минула муслиманска опасност, њихово се раније неповерење према суседном становништву других вероисповести сада одржава само према православнима. Каткада то њихово неповерење иде чак и према државној управи.⁶⁸ Неповерљиви су и према новим културним тековинама, као и према новијим схватањима и погледима. Отуда живе повучено и готово без икаквих утицаја са стране. Тешке економске прилике утичу уз то врло неповољно по Јањево, тако да не само што јањевско становништво из горњих узрока заостаје за временом, него се осећа како и његова некада напредна варошица полагано пропада.

Аџанасије Урошевић

RÉSUMÉ

La bourgade de Janjevo

L'origine de la bourgade de Janjevo à l'est de Kosovo Polje se situe entre la fin du XIII et le début du XIV siècle. Sous la royauté serbe au Moyen Age et sous les Turcs jusqu' au XVII siècle elle était un centre important d'exploitation minière. Quand la mise en valeur eut cessé, la population se livra à une industrie similaire — la fonte des petits objets en bronze (croix, anneaux, bracelets etc.) qui subsiste encore de nos jours. Ces objets se vendent dans toute l'étendue de la Péninsule Balkanique et en Roumanie. Ils pénétraient même auparavant dans la Russie méridionale.

Les premiers témoignages, qui datent du XIV siècle, mentionnent Janjevo comme une paroisse catholique. D'après les témoignages postérieurs ces catholiques proviendraient en grande partie du territoire de la république de Raguse. Le nom du village Šaškovac aux environs de la bourgade paraît indiquer la présence à cet endroit — comme en beaucoup d'autres centres minières — des Saxons, mineurs réputés dans la Serbie médiévale. Plus tard au XVI et au XVII siècle les orthodoxes devinrent la majorité. Il y avait aussi des musulmans.

Quand l'exploitation des mines eut pris fin, des nombreux habitants avaient émigré et furent remplacés par des nouveaux venus. La bourgade est habitée maintenant par des catholiques, en grande partie originaires de Raguse. On y trouve encore des musulmans. Parmi l'immigration catholique plus récente on rencontre des familles provenant de l'Albanie du Nord, mais assimilées au reste de la population. Ainsi, tous les catholiques de l'endroit parlent aujourd'hui le serbe. La langue maternelle des musulmans est le turc, quoique la majorité descende des familles chrétiennes du lieu passées à l'Islam.

⁶⁸ М. С. Савић (Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда, VII део. Сарајево 1929, с. 158) наводи да је наше Министарство трговине и индустрије покушало да младиће прстенције из овога места пошаље на учење златарског заната у Цеље, али они нису хтели ићи. А то ће у ствари бити да их родитељи и старатељи нису пустили.